

Stanisław Witkowski MS

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Uniwersalne znaczenie narodzin Jezusa (Łk 2, 1–20)

Perykopa Łk 2, 1–20 przedstawia narodziny Zbawiciela i osadza je w kontekście historycznym, dotyczącym całego ówczesnego świata. Centralnym jej punktem jest obwieszczenie przez anioła Pana, że nadejście zbawienia jest równoznaczne z narodzeniem Jezusa¹. Opis narodzin Jezusa kontrastuje wyraźnie z oczekiwaniami związanymi z Mesjaszem Dawidowym, który miał przywrócić królestwo Izraela (por. Dz 1, 6) w sensie politycznym czy militarnym². Perykopa stanowi nadto cenne kompendium chrystologiczne, ponieważ pojawiają się w niej najbardziej znaczące tytuły, które charakteryzują osobę i dzieło Chrystusa³.

Struktura tekstu

W strukturze perykopy z Łk 2, 1–20 można wyróżnić trzy zasadnicze części, w których pojawiają się także podrzędne jednostki:

ww. 1–7 – narodziny Jezusa w Betlejem:

ww. 1–5 – syntetyczny zarys ogólnej historii służącej jako tło dla narodzin Zbawiciela,

¹ Por. B. Prete, „Oggi vi è nato... il Salvatore che è il Cristo Signore” (Lc 2, 11), „Rivista Biblica” 34 (1986), s. 301.

² Por. J.A. Fitzmyer, *The Gospel According to Luke (I–IX)*, Garden City, New York 1981, s. 394.

³ Por. B. Prete, „Oggi vi è nato... il Salvatore che è il Cristo Signore” (Lc 2, 11), art. cyt., s. 320.

ww. 6–7 – lakoniczny opis narodzin Jezusa,

ww. 8–14 – niebiańska proklamacja dokonana przez anioła Pańskiego:

ww. 8–12 – epifania anioła Pana,

ww. 13–14 – chór aniołów proklamujący chwałę Bożą,

ww. 15–20 – potwierdzenie Bożego przsłania:

ww. 15–17 – pasterze udający się do Betlejem,

ww. 18–20 – reakcja słuchaczy, Maryi oraz postawa pasterzy⁴.

Syntetyczny zarys ogólnej historii służącej jako tło dla narodzin Zbawiciela (ww. 1–5)

Perykopę o narodzinach Jezusa otwiera wyrażenie: „stało się w owych dniach” (ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις), które nawiązuje do początku historii narodzin Jana Chrzciciela za czasów Heroda Wielkiego, króla Judei (por. Łk 1, 5) i stanowi stylistyczne wprowadzenie do spisu ludności całej zamieszkaney ziemi. Łukasz od samego początku wiąże historię Jezusa z historią ludzi⁵. Ewangelista podkreśla, że Jezus narodził się za panowania Cezara Augusta – najważniejszej postaci historycznej tamtego czasu. Jego pełne imię brzmiało: Gaius Julianus Caesar Octavianus Augustus⁶. Określenie αὐγοῦστος – „czcigodny” pochodzi z języka łacińskiego i zazwyczaj greka oddaje je terminem σεβαστός (por. Dz 25, 21.25). Może ono być tytułem, w naszym jednak tekście stanowi imię własne⁷. Senat nadał je Oktawianowi w 27 roku przed Chrystusem wraz z tytułem „zbawiciel świata” (σωτήρ τοῦ κόσμου)⁸. Datę tę uważa się za objęcie jego panowania, jako imperatora Cezara Augusta⁹.

Oktawian urodził się 23 września 63 roku przed Chrystusem. Był synem siostrzenicy Juliusza Cezara. Został adoptowany przez Cezara i wyznaczony na jego spadkobiercę¹⁰. W 43 roku był jednym z triumwirów (razem z Antoniuszem i Lepi-

⁴ Por. J. Ernst, *Das Evangelium nach Lukas*, Regensburg ⁶1993, s. 80; S. Grasso, *Luca*, Roma 1999, s. 94–95.

⁵ Por. G. Rossé, *Il vangelo di Luca. Commento esegetico e teologico*, Roma 1992, s. 86.

⁶ Por. L. Legrand, *The Christmas Story in Lk 2, 1–7*, „Indian Theological Studies” 19(1982), s. 294.

⁷ Por. I. H. Marshall, *The Gospel of Luke. A Commentary on the Greek Text*, Grand Rapids, 1978, s. 98.

⁸ Por. S. Grasso, *Luca*, dz. cyt., s. 95. Późniejsi imperatorzy odnosili również do siebie określenie αὐγοῦστος – „czcigodny”. Por. I.H. Marshall, *The Gospel of Luke*, dz. cyt., s. 98.

⁹ Por. J. Nolland, *Luke 1–9, 20*, Word Biblical Commentary, vol. 35a, ed. R.P. Martin, Dallas, Texas 1989, s. 103.

¹⁰ Por. *Mała encyklopedia kultury antycznej*, red. Z. Piszczek, Warszawa 1988, s. 532; L. Legrand, *The Christmas Story in Lk 2, 1–7*, art. cyt., s. 294.

dusem)¹¹. 1 stycznia 42 roku uznano go za boga. Oktawian stał się *divi filius*¹². Azjatyckie miasta greckie zdecydowały, aby dokonać zmian w kalendarzu i rozpocząć rok w dniu jego urodzin. Uważano bowiem, że został posłany jako zbawca (σωτήρ), który miał położyć kres wszelkiej wojnie¹³. Za panowania Augusta senat rzymski trzykrotnie podejmował decyzję, aby na znak pokoju zamknięto bramy świątyni Janusa, które w czasie wojny zazwyczaj były otwarte¹⁴. Zdecydował także, by wznieść ołtarz: *Ara pacis augustae*¹⁵. August zmarł w 14 roku po Chrystusie przeżywszy 76 lat, a władzę po nim przejął Tyberiusz (por. Łk 3, 1). Czas rządów Augusta (27 r.–14 roku) uznawano już w pierwszym stuleciu po Chrystusie za złoty wiek w rzymskiej historii¹⁶.

Cezar August – zgodnie z przekazem Ewangelisty – wydał dekret¹⁷ (δῶγμα) nakazujący spis ludności w całym Imperium Rzymskim¹⁸. Decyzja ta była postrzegana przez podbite narody, jako despotyczna forma sprawowania władzy¹⁹. Władca zarządzając spis, chciał znać liczbę swych poddanych, aby mieć większy na nich wpływ pod względem militarnym i finansowym²⁰. W Palestynie celem spisu było opodatkowanie, a nie służba wojskowa, ponieważ Żydzi byli z niej zwolnieni²¹.

Spisy ludności były narzucane przez okupanta²² i często przyczyniały się do wybuchu powstań na tle narodowym i mesjańskim (por. Dz 5, 37).

Tradycja biblijna interpretuje zawsze spis ludności jako brak zaufania względem Boga i formę przymusu ze strony władzy (por. 2 Sm 24, 1–9; 1 Krn 21, 1–5). Z żydowskiego punktu widzenia spis ludności jest więc czymś całkowicie innym niż znak pokoju i dobrobytu. Wyraża bowiem bałwochwalczą władzę²³. Lud należy do Boga i tylko Bóg mógł zarządzić spis ludności (por. Lb 1; 26).

¹¹ Por. J. Nolland, *Luke 1–9, 20*, Word Biblical Commentary, vol. 35a, dz. cyt., s. 103.

¹² Por. J.A. Fitzmyer, *The Gospel According to Luke (I–IX)*, dz. cyt., s. 399.

¹³ Por. J. Nolland, *Luke 1–9, 20*, Word Biblical Commentary, vol. 35a, dz. cyt., s. 107.

¹⁴ Por. J.A. Fitzmyer, *The Gospel According to Luke (I–IX)*, dz. cyt., s. 394.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Por. G. Rossé, *Il vangelo di Luca*, dz. cyt., s. 86.

¹⁷ Słowo δῶγμα w znaczeniu klasycznym oznacza „opinię”, natomiast w naszym kontekście wskazuje na cesarski dekret, odpowiadający łacińskiemu *placitum*, *decretum* (por. Dz 17, 7; Hbr 11, 23). Por. I.H. Marshall, *The Gospel of Luke*, dz. cyt., s. 98.

¹⁸ W Łk 2, 1 termin οἰκουμένη – „świat, ludzkość” oznacza dla Łukasza Imperium Rzymskie. Por. F. Bovon, *Das Evangelium nach Lukas (Lk 1,1–9,50)*, *Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament III/1*, Zürich, Neukirchen – Vluyn 1989, s. 117.

¹⁹ Por. S. Grasso, *Luca*, dz. cyt., s. 95.

²⁰ Por. F. Bovon, *Das Evangelium nach Lukas (Lk 1,1–9,50)*, dz. cyt., s. 118.

²¹ Por. L. Sabourin, *L'Évangile de Luc. Introduction et commentaire*, Roma 1985, s. 88.

²² Por. V. Fusco, *Il messaggio e il segno. Riflessioni esegetiche sull racconto lucano della natività (Lc 2, 1–20)*, [w:] *Parola e Spirito* (Fs. S. Cipriani), Brescia 1982, s. 330.

²³ Por. S. Grasso, *Luca*, dz. cyt., s. 96.

Nie dysponujemy wiadomościami ze źródeł rzymskich czy żydowskich na temat powszechnego spisu we wszystkich prowincjach imperium za czasów Augusta²⁴. Są informacje o spisach regionalnych w: Galii, Hiszpanii, Egipcie. Być może później objęły one całe imperium. Nie ma jednak wzmianki o spisie w Palestynie w czasie, gdy narodził się Jezus za panowania Heroda Wielkiego (zmarłego w 4 roku przed Chrystusem)²⁵. Informacje przekazane przez Łukasza są mało precyzyjne i z historycznego punktu widzenia stwarzają trudności. Widać więc wyraźnie, że intencją Łukasza nie jest dokładne określenie daty narodzin Jezusa, lecz umieszczenie ich w perspektywie historii powszechnej²⁶. Narodziny Mesjasza są wydarzeniem oczekiwanym nie tylko przez Izraela, lecz także przez całą ludzkość²⁷. Niektórzy ojcowie Kościoła odkryli ten zamysł Łukasza. Orygenes pisze: „Do tego spisu całego świata miał być wliczony Jezus Chrystus. Jego imię miało być wpisane z wszystkimi, którzy byli wówczas na świecie, aby mógł uświęcić świat i przemienić rolę spisu w księgę życia”²⁸.

Drugą ważną postacią wymienioną przez Łukasza jest Kwiryniusz (Κυρήνιος – por. w. 2). Publius Sulpicius Quirinius był konsulem w Rzymie w 12 roku przed Chrystusem²⁹. Dowodził legionami w czasie wojny w Azji Mniejszej między 12 a 6 rokiem przed Chrystusem³⁰. Służył jako doradca Gajusza Cezara – legata Syrii od 1 roku przed Chrystusem do 4 roku po Chrystusie³¹. W końcu sam został legatem Syrii w latach 6–9 po Chrystusie³². Nie sprawował więc władzy w czasie, gdy narodził się Jezus. Był bardzo wpływową osobistością na Wschodzie³³. Prowadził spis ludności w 6/7 roku w Syrii³⁴ i rozszerzył go na Judeę po detronizacji Archelaosa³⁵.

²⁴ Por. tamże.

²⁵ Por. G. Rossé, *Il vangelo di Luca*, dz. cyt., s. 85, przypis 4.

²⁶ Por. tamże, s. 85. Mateusz pomija całkowicie spis ludności w kontekście narodzin Jezusa. Zakłada, że Maryja i Józef już mieszkają w Betlejem. Natomiast po Jego narodzinach, ze względów politycznych wyruszają, aby zamieszkać w Nazarecie.

²⁷ Por. tamże.

²⁸ Tamże, s. 86. Autor przytacza: Origene, *In Lucam hom.* 12: PG 13, 1828.

²⁹ Por. J. Nolland, *Luke 1–9, 20*, Word Biblical Commentary, vol. 35a, dz. cyt., s. 100.

³⁰ Por. L. Legrand, *The Christmas Story in Lk 2, 1–7*, art. cyt., s. 295.

³¹ Por. tamże.

³² Por. I.H. Marshall, *The Gospel of Luke*, dz. cyt., s. 99.

³³ Por. G. Rossé, *Il vangelo di Luca*, dz. cyt., s. 85.

³⁴ Syria (Συρία) stała się rzymską prowincją ze stolicą w Antiochii w 64 roku przed Chrystusem. Do końca 70 roku po Chrystusie obejmowała Judeę. Por. I.H. Marshall, *The Gospel of Luke*, dz. cyt., s. 99. W ostatnich latach panowania Heroda Wielkiego rządcami rzymskimi Syrii, od której zależała Judea, byli: Saturninus (9–6, roku przed Chrystusem) oraz Varus (6–4 roku przed Chrystusem). Por. L. Sabourin, *L'Évangile de Luc. Introduction et commentaire*, dz. cyt., s. 88.

³⁵ Por. L. Legrand, *The Christmas Story in Lk 2, 1–7*, art. cyt., s. 295; G. Rossé, *Il vangelo di Luca*, dz. cyt., s. 85. Po śmierci Heroda Wielkiego w 4 roku przed Chrystusem, terytorium, nad którym pa-

Miał też zlikwidować³⁶ i sprzedać jego dobra³⁷. Ostatecznie dokonał spisu po 10 roku po narodzeniu Jezusa³⁸. Zmarł w 21 roku w Rzymie.

Każdy spis ludności (por. w. 3) zakładał rejestr w miejscu zamieszkania. Tam należało powracać, a nie do miasta rodzinnego³⁹. Również papirusy potwierdzają tę praktykę⁴⁰. Łukasz zapewne znał to prawne rozporządzenie, ale dostosował je do

nowa, zostało podzielone zgodnie wolą władcy na trzech jego synów. Jednym z nich był Archelaos (rządził w latach od 4 roku przed Chrystusem do 6 roku po Chrystusie), który sprawował władzę nad Judeą, Samarią i Idumeą. W 6 roku Archelaos został uprowadzony do Vienne w południowej Galii, jego zaś tetrarchia stała się rzymskim terytorium poddanym legatowi prowincji Syrii (por. J.A. Fitzmyer, *The Gospel According to Luke* (I–IX), dz. cyt., s. 401; Józef Flawiusz, *Dawne dzieje Izraela*, przekład polski z języka greckiego pod redakcją E. Dąbrowskiego, Poznań, Warszawa, Lublin 1962, 17, 11, 4; 17, 13, 5).

³⁶ Por. F. Bovon, *Das Evangelium nach Lukas* (Lk 1,1–9,50), dz. cyt., s. 119.

³⁷ Por. J.A. Fitzmyer, *The Gospel According to Luke* (I–IX), dz. cyt., s. 402.

³⁸ Zazwyczaj przyjmuje się, że Chrystus narodził się w 4 roku przed erą chrześcijańską. Por. L. Sabourin, *L'Évangile de Luc. Introduction et commentaire*, dz. cyt., s. 88. Ciekawą propozycję rozwiązania tej rozbieżności czasowej wysuwa S. Grasso. Pisze, że prawdopodobnie spis w Judei, jak i w pozostałych prowincjach imperium dokonał się w dwóch fazach. W pierwszej dokonywano rejestru podmiotów i przedmiotów fiskalnych, natomiast w drugiej miało miejsce oficjalne rozporządzenie podatkowe. Między tymi dwoma etapami upływał przypuszczalnie długi okres czasu. Następnie zauważa, że jeśli taka była procedura, to wówczas można byłoby wytłumaczyć niezgodność pomiędzy Józefem Flawiuszem, który przekazał informację dotyczącą pierwszego spisu w Judei mającego miejsce w 7. roku po Chrystusie (por. Józef Flawiusz, *Dawne dzieje Izraela*, dz. cyt., 18, 2, 4), a przekazem ewangelicznym opisującym spis w czasie narodzin Jezusa. Łukasz w Ewangelii odwoływałby się zatem do pierwszej fazy, czyli rejestru podmiotów i przedmiotów, natomiast wspomniany historyk żydowski czyniłby aluzję do drugiej fazy związanej z podatkami. Por. S. Grasso, *Luca*, dz. cyt., s. 96. Propozycja ta niewątpliwie zasługuje na uwagę, ale nie jest potwierdzona źródłami. Jak już zauważyliśmy, nie ma żadnego świadectwa, który odnosiłby się do spisu w całym imperium. Por. I.H. Marshall, *The Gospel of Luke*, dz. cyt., s. 100. Niektórzy chcąc rozwiązać tę czasową rozbieżność, dostrzegają w liczebniku porządkowym πρῶτος – „pierwszy” odpowiednik stopnia wyższego przymiotnika πρότερος – „wcześniejszy” i tłumaczą: „spis ten miał miejsce zanim Kwiryniusz był rządcą...” Trudno jednak zaakceptować tę wersję, ponieważ brak w tekście przedmiotu porównania. Tamże, 104.

³⁹ Por. F. Bovon, *Das Evangelium nach Lukas* (Lk 1,1–9,50), dz. cyt., s. 119.

⁴⁰ Por. tamże, przypis 28. F. Bovon powołuje się na edykt, którego autorem był prefekt Egiptu C. Vibius Maximus (104 roku po Chrystusie). S. Grasso jest odmiennego zdania. Uważa, że wszyscy mieszkańcy imperium byli zobowiązani udać się do miejsca swojego pochodzenia i tam dokonać rejestru. Spis miał cel fiskalny, dlatego też ze względu na posiadłości rodzinne przeprowadzano go w miejscu pochodzenia, a nie aktualnego zamieszkania. Por. S. Grasso, *Luca*, dz. cyt., s. 97. I.H. Marshall dopowiada w tym względzie, że nakaz, by każdy szedł do swego rodzinnego miasta i dokonał w nim rejestru, sprzeciwiał się rzymskim zwyczajom (podatki pobierano raczej w miejscu zamieszkania niż w miejscu pochodzenia) i był niepraktyczny. Osoby jednak, które miały posiadłości w innym rejonie niż miejsce zamieszkania, musiały tam się udać i dokonać rejestru. Por. I.H. Marshall, *The Gospel of Luke*, dz. cyt., s. 101. Wymienieni autorzy nie podają jednak źródeł, z których czerpią, dlatego opowiadamy się za komentarzem F. Bovona, który odnośnie do poruszanego tematu przytacza edykt prefekta Egiptu.

swojego teologicznego celu. Chciał zaznaczyć pochodzenie Józefa z domu Dawida i podkreślić, że Mesjasz ma być potomkiem Dawida i narodzić się w Betlejem (por. Mi 5, 1). Ten aspekt jest najważniejszy w całej historii dotyczącej spisu⁴¹.

Na tle tej ogólnej, historyczno-politycznej panoramy Józef i Maryja wyruszają w podróż i przybywają z Nazaretu do Betlejem, aby wypełnić obowiązek związany z dokonaniem spisu (por. ww. 4–5)⁴². Są posłuszni ustanowionej władzy. Dekret cesarski nie wywołuje w nich buntu w przeciwieństwie do aluzji, którą Łukasz czyni względem Judasza Galilejczyka – opozycjonisty podczas spisu ludności (por. Dz 5, 37)⁴³. Łukasz określa Maryję mianem ἐμνηστευμένη – „zaręczona” (por. Mt 1, 18). Ewangelista w sposób delikatny daje więc do zrozumienia, że Józef nie jest ojcem mającego narodzić się Dziecka.

Lakoniczny opis narodzin Jezusa (ww. 6–7)

Łukasz w opisie narodzin rezygnuje z każdego zbędnego słowa. W ten sposób chce podkreślić, iż zbawcze działanie Boga nie znajduje adekwatnego środka wyrazu⁴⁴. Ewangelista przekazuje, że Maryja porodziła swojego Syna, „gdy byli tam” (ἐν τῷ εἶναι αὐτοῦς ἐκεῖ – por. w. 6), czyli w Betlejem, zatem według prorocstwa (por. Mi 5, 1). Narodzony Syn jest nazwany πρῶτότοκος – „pierworodny”. Jeśli Łukasz wybiera ten termin, a nie μονογενής – „jednorodzony”, oznacza to, że pozostawia w cieniu fakt, że Jezus jest jedynym Synem Maryi, natomiast kładzie nacisk, że jest On „pierwszy”⁴⁵. Cieszy się przywilejami zarezerwowanymi dla pierworodnych

⁴¹ Tekst wyraźnie wskazuje, że miejscem zamieszkania Józefa jest Nazaret, a Betlejem stanowi jego miasto rodzinne (por. w. 4). Betlejem w historii imperium jest pozbawione jakiegokolwiek znaczenia, natomiast w Biblii stanowi miejsce pochodzenia Dawida (por. 1 Sm 16, 1–13). Nadto wiąże się z wypełnieniem mesjańskich obietnic, dzięki przymierz, jakie Bóg zawarł z królewskim rodem Dawida (por. Mi 5, 1).

⁴² W Italii, w przypadku rzymskich obywateli jedynie głowa rodziny dopełniała wszelkich obowiązków związanych ze spisem. Natomiast w Syrii (od której była zależna Judea) kobiety od 12 roku życia podlegały wymaganiom spisu. Miały się wstawiać osobiście, aby ustalić, kto miał płacić podatki. Por. I.H. Marshall, *The Gospel of Luke*, dz. cyt., s. 102.

⁴³ Por. L.T. Johnson, *Il Vangelo di Luca*, Torino 2004, s. 49.

⁴⁴ Por. J. Ernst, *Das Evangelium nach Lukas*, Regensburg⁶ 1993, s. 83.

⁴⁵ Por. G. Rossé, *Il vangelo di Luca*, dz. cyt., s. 87.

Przymiotnik πρῶτότοκος – „pierworodny” nie oznacza w sposób konieczny „pierworodny spośród wielu”. W Leontopolis w Egipcie zachowała się inskrypcja na kamieniu nagrobnym pewnej Żydówki z 5 roku przed Chrystusem. Czytamy w niej: „W bólach wydania na świat pierworodnego dziecka, Los sprawił koniec mojego życia” Śmierć tej kobiety w czasie porodu jej pierworodnego pokazuje, że przymiotnik πρῶτότοκος nie zakłada w sposób konieczny posiadania jeszcze innych dzieci. Mógł się on odnosić nawet do jednego dziecka. Por. J.A. Fitzmyer, *The Gospel According to Luke (I–IX)*, dz. cyt., s. 406; L. Sabourin, *L'Évangile de Luc. Introduction et commentaire*, dz. cyt., s. 88. Przekonanie, że Maryja nie posiadała innych dzieci opiera się na Jej oddaniu się Bogu. Wiara Maryi, dziewicze poczęcie nie były

w rodzinie, w szczególności zaś poświęceniem Bogu (por. Wj 13, 2; 34, 19; Lb 3, 12–13; 18, 15–16).

Maryja owinęła Dziecię w pieluszki (por. w. 7) Czynność ta – ponownie przytoczona w w. 12 – nie wyraża ubóstwa czy upokorzenia, lecz podkreśla troskę matki (por. Mdr 7, 4; Ez 16, 4). Ewangelista kładzie szczególny nacisk na miejsce, w którym spoczywa Dziecię. Słowo φάτνη – „żłób” pojawia się trzykrotnie w opisie Jego narodzin (por. ww. 7.12.16). Żłób mógł być rodzajem kosza lub miejscem wyżłobionym w murze bądź w skale w przypadku groty⁴⁶. Żłób służył zwierzętom, które w nim znajdowały pokarm⁴⁷. Opisuje zatem sytuację Jezusa, która wykracza poza normalne warunki właściwe człowiekowi. Jezus znajduje się w żłobie z powodu braku przestrzeni w miejscu określonym słowem κατάλυμα. Ma ono wiele znaczeń. Wskazuje na kwaterę, gospodę, oberżę, gdzie zatrzymywali się podróżni. Jednak Łukasz stosuje w tym sensie termin πανδοχείου zamiast κατάλυμα (por. Łk 10, 34). Κατάλυμα oznacza też izbę w domu. W Ewangelii Łukaszowej określa pomieszczenie, w którym Jezus spożył Paschę ze swoimi uczniami (por. Łk 22, 11). Nasz tekst wydaje się, że sugeruje, by w słowie κατάλυμα widzieć jedyne pomieszczenie w domu, łącznie ze stajnią dla zwierząt pod tym samym dachem⁴⁸. Zwierzęta miały swój udział w ogrzewaniu całości⁴⁹.

Nie można dopatrywać się wrogości ze strony ludzi, którzy nie przyjęli Maryi i Józefa w części przeznaczony dla ludzi. Raczej należy przypuszczać, że była ona przeludniona, częściowo także z powodu zarządzonego spisu⁵⁰. Brakowało w nim dyskretnej przestrzeni nadającej się na poród Dziecka⁵¹.

Epifania anioła Pana (ww. 8–12)

Ewangelista skupia swoją uwagę na ukazaniu się anioła pasterzom, którzy znajdowali się w pobliżu i wypasali stado (por. w. 8). Czuwali również nocą, by bronić je przed złodziejami i dzikimi zwierzętami⁵². Pasterze reprezentują ludzi ubogich

czymś przypadkowym i przechodnim w Jej życiu. „Tak” raz powiedziane Bogu określiło całą Jej osobę i całe Jej życie. Por. G. Rossé, *Il vangelo di Luca*, dz. cyt., s. 87, przypis 15.

⁴⁶ Por. tamże, przypis 19.

⁴⁷ Tekst nie mówi o zwierzętach, chociaż ich obecność była możliwa. Odniesienie do Iz 1, 3 będzie sugerować później obecność osła i wołu. Tamże, przypis 20.

⁴⁸ Por. J. Nolland, *Luke 1–9*, 20, *Word Biblical Commentary*, vol. 35a, dz. cyt., s. 105; G. Rossé, *Il vangelo di Luca*, dz. cyt., s. 88.

⁴⁹ Por. S. Grasso, *Luca*, dz. cyt., s. 97. Dom mógł przystawać też do grotki służącej za stajnię. Tradycja, że Jezus narodził się w grocie sięga II wieku (św. Justyn) jest możliwa, ale Łukasz o tym nie mówi. Por. G. Rossé, *Il vangelo di Luca*, dz. cyt., s. 88, przypis 23.

⁵⁰ Por. L. Sabourin, *L'Évangile de Luc. Introduction et commentaire*, dz. cyt., s. 91.

⁵¹ Por. tamże.

⁵² I.H. Marshall, *The Gospel of Luke*, dz. cyt., s. 106. Łukasz (podobnie jak Mateusz) nigdzie nie

i pokornych, którzy są pierwszymi odbiorcami dobrej nowiny o zbawieniu⁵³. Przyjmują funkcję narracyjną, aby obwieścić mesjańskość Jezusa⁵⁴. Zjawienie się anioła Pana (por. w. 9) jest epifanią⁵⁵. Świat Boga otwiera się dla ludzi⁵⁶. Pierwszą zaś ich reakcją jest przerażenie (por. 1, 12.29). Radosną wieść proklamowaną przez anioła (por. w. 10) oddaje grecki czasownik εὐαγγελίζεσθαι – „zwiastować dobrą nowinę”, który w dziele Łukasza często wyraża przekazanie nowiny nie tylko dobrej i pięknej, lecz także posiadającej moc przemieniania życia w tym, który ją przyjmuje (por. Dz 8, 4-8.12). W Ewangelii εὐαγγελίζεσθαι zwiastuje narodziny Jana Chrzciciela (por. Łk 1, 19), zazwyczaj jednak odnosi się on do przesłania ewangelicznego (por. Łk 3, 18), lub występuje w relacji do królestwa (por. Łk 4, 43). W świecie hellenistycznym wspomniany czasownik zapowiadał narodziny władcy⁵⁷. Nowe czasy charakteryzuje radość, która przenika całą Ewangelię Łukasza (por. 8, 13; 15, 7.10; 24, 41.52).

Treścią dobrej nowiny są słowa: „dzisiaj narodził się wam w mieście Dawida Zbawiciel, którym jest Mesjasz Pan” (w. 11). Łukasz ma upodobanie w podkreślaniu aktualnego aspektu zbawienia, które przynosi Jezus (σήμερον – „dzisiaj” – por. 19, 9). Zbawienie nie może być odwołane ani opóźnione. Jest obecne w aktualnej historii⁵⁸. Jezus jest nazwany Zbawicielem. Tytuł σωτήρ – „Zbawi-

pisze, że Jezus narodził się w nocy czy też w zimie. Zimę raczej należałoby wykluczyć jako czas Jego narodzin. Stado spędzało noce na świeżym powietrzu od marca do listopada. Por. G. Rossé, *Il vangelo di Luca*, dz. cyt., s. 88.

⁵³ Por. L. Sabourin, *L'Évangile de Luc. Introduction et commentaire*, dz. cyt., s. 92. W literaturze rabinicznej pasterze byli pogardzani. Stąd też wnioskuje się, że Bóg wybiera pogardzanych, aby obwieścić radosną nowinę o narodzinach Mesjasza. Jednak świadectwa literatury rabinicznej są późne i nie odpowiadają świadectwom Biblii, która ocenia pozytywnie funkcję pasterza. Wystarczy wspomnieć Dawida, który zanim stał się królem Izraela, wprawdzie był pasterzem i nosicielem obietnicy mesjańskiej (por. 1 Sm 17, 15.28.34; Ps 78 [77], 70). Por. G. Rossé, *Il vangelo di Luca*, dz. cyt., s. 88–89. Pozostajemy więc w kontekście Łukasza, który jest Ewangelistą ubogich.

⁵⁴ Por. tamże, 88.

⁵⁵ Por. H. Langkammer, *Ewangelia według świętego Łukasza*. Tłumaczenie, wstęp i komentarz, [w:] *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, Lublin 2005, s. 84. Autorzy zazwyczaj rozróżniają pomiędzy teofanią a epifanią. W teofanii Bóg objawia się, aby dać poznać, kim jest, jaka jest Jego wola. Natomiast w epifanii Bóg objawia się, aby zbawić i pomagać swojemu ludowi. Teofania ukazuje transcendencję Boga, absolutne panowanie nad ludźmi i wydarzeniami. Epifania odsłania nadejście Boga i Jego interwencję w historii ludzkiej (teofanie: por. Wj 19; 24; 1 Krl 22; Iz 6, epifanie: por. Sdz 5, 4–5; Ps 18 (17), 8–18). Obwieszczenie dokonane przez anioła Pana w Łk 2, 9–11 jest, jak zauważyliśmy epifanią. Bóg daje poznać swojemu ludowi (por. Łk 2, 10), że wraz z narodzeniem Jezusa nadeszło zbawienie (por. Łk 2, 11). Por. B. Prete, „Oggi vi è nato... il Salvatore che è il Cristo Signore” (*Lc 2, 11*), art. cyt., s. 302.

⁵⁶ Czasownik ἐφιστάναι – „ukazać się, stanąć przy” jest ulubionym Łukaszowym słowem, stosowanym przy ukazaniu się nadprzyrodzonej osoby (por. Łk 24, 4; Dz 12, 7; 23, 11).

⁵⁷ Por. G. Rossé, *Il vangelo di Luca*, dz. cyt., s. 89.

⁵⁸ Por. S. Grasso, *Luca*, dz. cyt., s. 98.

ciel” nie jest sprecyzowany, jednak czytelnik wie, że misja „Zbawiciela” zawiera w sobie wyzwolenie i odpuszczenie grzechów (por. Łk 1, 69 n. 77). Ten Boski tytuł odnosi się teraz do Jezusa (por. Łk 1, 47)⁵⁹ i należy do słownictwa związanego z misyjnym przepowiadaniem, skierowanym do pogańskiego świata (por. Ef 5, 23; Flp 3, 20). Dostrzega się ironię pomiędzy postacią Cezara nazwanego mianem „zbawiciel”, który zarządza spis ludności będący znakiem władzy i represji politycznej, a prawdziwym „Zbawicielem”, przynoszącym autentyczny pokój⁶⁰. Jezus jest kimś innym niż zwykli wybawiciele, dlatego dalej czytamy w zdaniu ὅς ἐστιν Χριστὸς Κύριος – „który jest Chrystusem, Panem”⁶¹. W NT nigdzie nie występują te dwa określenia obok siebie. Tytuły: „Mesjasz”, „Pan” stanowią skondensowaną formułę wiary⁶². Jezus jest obiecany i oczekiwanym Mesjaszem. Zbawienie, które przynosi ma definitywny charakter. Jezus jest także Panem, czyli przysługuje Mu takie samo panowanie nad wszystkimi istotami i rzeczami jak Bogu. Owo panowanie należy do Niego już od samych narodzin⁶³. Całe wydarzenie zbawcze dokonane przez Jezusa Chrystusa jest już obecne w Jego narodzinach⁶⁴. Bóg wskrzeszając Jezusa z martwych, potwierdził Go jako Mesjasza i Pana (por. Dz 2, 36).

Pokorne przyjście na świat Zbawiciela staje się znakiem dla pasterzy (por. w. 12). Znak ten kontrastuje z tytułami przypisanymi Dzieciątku. Ów Mesjasz, Pan

⁵⁹ W Septuagincie tytuł σωτήρ odnosił się do Boga lub do przywódców ludu (por. Sdz 3, 9.15; Ne 9, 27), którzy otrzymywali misję wyzwolenia Izraela od wrogów. W środowisku pogańskim tytuł σωτήρ przypisywano bóstwom i osobom uznawanym za bogów. Por. B. Prete, „*Oggi vi è nato... il Salvatore che è il Cristo Signore*” (Lc 2, 11), art. cyt., s. 310.

⁶⁰ Por. S. Grasso, *Luca*, dz. cyt., s. 99. Napis odkryty w Prienne w Azji Mniejszej mówi o narodzinach Augusta: „zbawca dla nas i dla tych, co przyjdą po nas... Dzień narodzin boga stał się dla świata początkiem dobrych nowin otrzymanych dzięki niemu. Narodziny imperatora – zbawcy inaugurują dobrą nowinę dla świata”. Por. G. Rossé, *Il vangelo di Luca*, dz. cyt., s. 89, przypis 36.

⁶¹ Wersja ὅς ἐστιν χριστὸς κύριος – „którym jest Mesjasz Pan” ma jeszcze inny wariant: ὅς ἐστιν χριστὸς κυρίου – „którym jest Mesjasz Pana” Według niego mielibyśmy tylko jeden tytuł w odniesieniu do Jezusa: „Mesjasz Pana” Wersja: χριστὸς κύριος poza tym, że jest szeroko potwierdzona, odpowiada także intencjom Ewangelisty. W Dz 2, 36 apostoł Piotr stwierdza w sposób uroczysty: „Niech więc cały dom Izraela wie z niewzruszoną pewnością, że tego Jezusa którego wyście ukrzyżowali, uczynił Bóg i Panem i Mesjaszem” (... καὶ κύριον αὐτὸν καὶ χριστὸν ἐποίησεν ὁ θεός). Widzimy więc, że Łukasz przypisuje Jezusowi dwa tytuły: Mesjasz i Pan. Por. B. Prete, „*Oggi vi è nato... il Salvatore che è il Cristo Signore*” (Lc 2, 11), art. cyt., s. 314. Łukasz ma tendencję do gromadzenia tytułów dotyczących Jezusa, zarówno w przesłaniach aniołów, jak i w przepowiadaniu kerygmatu (por. Łk 1, 31–35; Dz 5, 42; 8, 12). Por. tamże.

⁶² Por. G. Rossé, *Il vangelo di Luca*, dz. cyt., s. 90.

⁶³ ST zachował tytuł κύριος dla Boga, natomiast NT przeniósł go na Jezusa. Oznacza to, że Jezus jest na tym samym poziomie, co Bóg, ale się z Nim nie identyfikuje, ponieważ nigdzie nie jest nazwany jako *Abba*. Por. B. Prete, „*Oggi vi è nato... il Salvatore che è il Cristo Signore*” (Lc 2, 11), art. cyt., s. 320.

⁶⁴ Por. J. Ernst, *Das Evangelium nach Lukas*, dz. cyt., s. 87.

identyfikuje się z Nowonarodzonym, który kojarzy się ze słabością i koniecznością opieki. Nadto leży w żłobie, czyli od początku znajduje się na marginesie życia⁶⁵.

Chór aniołów proklamujący chwałę Bożą (ww. 13–14)

Narodziny Mesjasza wywołują uwielbienie wśród zastępów anielskich (por. w. 13). Według żydowskich wyobrażeń tekst mówi o aniołach, którzy należą do dworu Bożego (por. 1 Krl 22, 19; 2 Krn 18, 18)⁶⁶. Niebiańska radość zstępuje na ziemię. Nowo narodzone Dziecię tworzy eschatologiczną wspólnotę pomiędzy niebem a ziemią. Znajduje ona swój wyraz w jednowersetowym kantyku⁶⁷: „Chwała Bogu na wysokościach, a na ziemi pokój w ludziach [Jego] upodobania” (Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῶ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας)⁶⁸. Bóg objawiając swoją chwałę, działa na korzyść człowieka (por. Wj 14, 17–18; Ps 96 (95), 3; Iz 6, 3). Narodziny Mesjasza obdarzają ziemię pokojem. Jest on inny od *Pax Augustae*, która oznaczała brak wojny i pomyślność ekonomiczną. Nie można go też rozumieć w sensie psychicznego spokoju. Hebrajski *szalom* oznacza bowiem pełnię i piękno życia przeżywanego w Bożej obecności⁶⁹, wyraża pełną wspólnotę z Bogiem objawiającą się w sprawiedliwych relacjach pomiędzy ludźmi i w pojednaniu z samym sobą⁷⁰. Jest on równoznaczny ze zbawieniem (σωτηρία)⁷¹. Łaciński przekład *pax hominibus bonae voluntatis* – „pokój ludziom dobrej woli” nie odpowiada znaczeniu Łukasowego tekstu, który kładzie nacisk nie na dyspozycję człowieka, lecz na postawę Boga. Termin εὐδοκία – „upodobanie, dobra wola, życzliwość” występuje bowiem w Septuagincie zazwyczaj w relacji do Boga (por. Syr 15, 15; Ps 51 (50); 106 (105), 4; 145 [144], 16). Nadto W 1QH 4, 33; 11, 9 spotykamy wyrażenie „synowie” w połączeniu z zaimkowymi przyrostkami (Jego) w relacji do Bożego „upodobania” (רַשׁוֹן-rāšōn). W Qumran słowo „upodobanie” (רַשׁוֹן-rāšōn) nawet jeśli pojawia się osobno, dotyczy Bożego upodobania (por. 1QS 8, 6.10; 9, 23)⁷². Wyrażenie: ἄνθρωποι εὐδοκίας – „ludzie upodobania, dobrej woli, życzliwości”, stanowi eschatologiczną kwalifikację całego ludu⁷³, do którego są powołane wszystkie narody. Bóg zwraca się więc do wszystkich ze swoim pokojem, ponieważ kocha wszystkich.

⁶⁵ Por. S. Grasso, *Luca*, dz. cyt., s. 99.

⁶⁶ Por. J. Ernst, *Das Evangelium nach Lukas*, dz. cyt., s. 88.

⁶⁷ Por. S. Grasso, *Luca*, dz. cyt., s. 99.

⁶⁸ Wyrażenie: „Chwała Bogu na wysokościach, a na ziemi pokój...” stanowi stwierdzenie, a nie życzenie. Nie wymaga zatem, by je uzupełnić poprzez ἔσθω lub εἴη – „niech będzie”. Por. H. Schürmann, *Das Lukasevangelium. Erster Teil, Kommentar zu Kap. 1, 1–9, 50*, Leipzig 1971, s. 113.

⁶⁹ Por. tamże.

⁷⁰ Por. G. Rossé, *Il vangelo di Luca*, dz. cyt., s. 91.

⁷¹ Por. I.H. Marshall, *The Gospel of Luke*, dz. cyt., s. 111.

⁷² Por. J. Nolland, *Luke 1–9, 20*, Word Biblical Commentary, vol. 35a, dz. cyt., s. 108.

⁷³ Por. J. Ernst, *Das Evangelium nach Lukas*, dz. cyt., s. 88.

Pasterze udający się do Betlejem (ww. 15–17) i rekcja na przekazane przez nich słowa (ww. 18–20).

Pasterze nie mieli wizji, zastępy aniołów rzeczywiście zstąpiły na ziemię, jak to wynika z w. 15. Okazuje się, że poprzez anioła mówił sam Bóg (ὁ κύριος). To właśnie On dał poznać, objawił (γυωρῖζειν) zbawczą nowinę. Słowo Boga jest działaniem, wydarzeniem, dlatego też τὸ ῥῆμα τοῦτο – „słowo to” można zarówno usłyszeć, jak i zobaczyć (por. w. 15)⁷⁴. Podobnie jak Maryja wyruszyła z pośpiechem do Elżbiety (por. Łk 1, 39), tak samo pasterze kierują się pośpiesznie do Betlejem, jednak nie w celu weryfikacji słów anioła, lecz z przekonania o ich prawdzie⁷⁵. Okazują żywe posłuszeństwo wobec Bożego planu. Rzeczywistość, jaką zastali, odpowiadała dokładnie usłyszanemu wcześniej słowu (por. w. 12). Znaleźli Maryję, Józefa i Dzieciątka leżące w żłobie (por. w. 16)⁷⁶. Maryja jest wymieniona na pierwszym miejscu. W ten sposób Ewangelista podkreśla szczególną cześć dla Matki Jezusa⁷⁷. Pasterze stają się zwiastunami. Objawienie Boże rozprzestrzenia się teraz poprzez ich słowo⁷⁸. Mają pierwsze doświadczenie wiary i mogą je przekazywać. Krąg słuchaczy powiększa się.

Wersety 18–20 ukazują reakcję słuchaczy i Maryi na słowa, które usłyszeli od pasterzy i opisują także postawę samych pasterzy. Słuchacze dziwili się (por. w. 18). Zdziwienie jest stanem duszy ogarniętej przez Boże działanie (por. Łk 1, 21; 2, 23; 4, 22; 9, 43; 11, 14.38; 20, 26; 24, 12.41)⁷⁹, stanowi znak zapytania⁸⁰. Jednocześnie staje się środkiem literackim tworzącym podstawę do wniosku, że historia Jezusa ma charakter objawienia⁸¹.

Maryja zachowywała (συντηρεῖν – „zachowywać, strzec, pamiętać”) wszystkie te „słowa – wydarzenia” (w. 19). Przenikała więc do głębi ich znaczenie, interpretowała to, co się wydarza. Jest to proces charakterystyczny dla wiary, która wzrasta i postępuje w rozumieniu Bożego misterium⁸². Łukasz uzupełnia opis postawy Ma-

⁷⁴ Por. F. Bovon, *Das Evangelium nach Lukas (Lk 1,1– 9,50)*, dz. cyt., s. 130.

⁷⁵ Por. V. Fusco, *Il messaggio e il segno. Riflessioni esegetiche sull racconto lucano della natività (Lc 2, 1–20)*, art. cyt., s. 311.

⁷⁶ W odróżnieniu od εὐρίσκειν – „znajdować”, czasownik ἀνεύρισκειν podkreśla moment znalezienia. Por. F. Bovon, *Das Evangelium nach Lukas (Lk 1,1–9,50)*, dz. cyt., s. 130.

⁷⁷ Dla mentalności żydowskiej jest niebywałe, by kobieta zajęła miejsce przed mężczyzną (por. także 2, 7.19.34 n.48.51). Por. H. Langkammer, *Ewangelia według świętego Łukasza*. Tłumaczenie, wstęp i komentarz, dz. cyt., s. 84.

⁷⁸ Czasownik λαλεῖν – „mówić” nie oznacza zwykłego aktu mowy, ale przepowiadanie chcące kogoś przekonać. Por. F. Bovon, *Das Evangelium nach Lukas (Lk 1,1– 9,50)*, dz. cyt., s. 130.

⁷⁹ Por. S. Grasso, *Luca*, dz. cyt., s. 100.

⁸⁰ Por. G. Rossé, *Il vangelo di Luca*, dz. cyt., s. 93.

⁸¹ Por. G. Bertram, θαῦμα, *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, hrsg. von G. Kittel, Stuttgart 1938, Bd. III, s. 39, 15–30.

⁸² Por. G. Rossé, *Il vangelo di Luca*, dz. cyt., s. 93.

ryi czasownikiem *συνβάλλειν*. Dosłownie oznacza on: „umieścić razem, przybliżyć dwie części”, ogólnie zaś tłumaczy się go „medytować” Maryja zachowując „słowa – wydarzenia” i wiążąc je ze sobą odkrywała ich głęboki sens. Proces ten dokonywał się w Jej sercu, któremu przysługuje funkcja rozeznawania i wewnętrznej percepcji (por. Łk 2, 51)⁸³. Maryja od początku była formowana do wiary. Dotarła do jej pełni razem z apostołami dzięki wydarzeniu paschalnemu⁸⁴.

Perykopa kończy się powrotem pasterzy do swoich stad (por. w. 20). Wracając, uwielbiają Boga nie tylko za otrzymane orędzie, lecz także za dar rozpoznania w Dzieciątku owiniętym w pieluszki i położonym w żłobie – Zbawiciela, Mesjasza, Pana. Uwielbienie Boga przez pasterzy oddają dwa czasowniki: *δοξάζειν* – „wielbić, wysławiać” oraz *αἰνεῖν* – „wielbić”, które występują często na końcu ewangelicznych opisów Łukasza i wyrażają stan ducha świadków zbawczego działania Chrystusa (por. 4, 15; 5, 25.26; 7, 16; 13, 13; 17, 15; 18, 43; 19, 37; 23, 47)⁸⁵. Uwielbienie stanowi przewodni motyw całego dzieła Łukasowego i wciąż jest żywe w chrześcijańskiej wspólnocie.

Podsumowanie

Łukasz umieszcza narodziny Jezusa w kontekście powszechnego spisu ludności w całym Imperium Rzymskim. Tym samym nadaje im uniwersalne znaczenie. Ewangelista nie jest zainteresowany dokładną faktografią ani jej chronologią. Historię potrafi podporządkować własnym teologicznym celom. Wykazuje, że obiecany Mesjasz narodził się w Betlejem, zgodnie z prorocką zapowiedzią (por. Mi 5, 1). Jezus przychodzi na świat w skrajnej prostocie i uniżeniu. Jego pokora kontrastuje z rzymskim władcą Cezarem Augustem, uważanym za dawcę pokoju i zbawiciela, który jednym dekretem porusza całe imperium. Jest paradoksem, że prawdziwy Zbawiciel będący Mesjaszem i Panem, dający nowy początek ludzkiej historii oraz obdarzający wszystkich możliwością Bożego pokoju, przychodzi na świat bez rozgłosu i z dala od centrum ówczesnego świata. Wydarzenie o uniwersalnym znaczeniu nie objawia się w splendorze, lecz wśród ekstremalnej zwyczajności codziennego życia. Zgodnie z Bożym paradoksem pierwszymi odbiorcami radosnej nowiny są ubodzy. Perykopa poucza, że właściwymi odpowiedziami na zbawczą i uniwersalną interwencję Boga, widoczną w narodzinach Zbawiciela są: zdziwienie, rozważanie w sercu oraz uwielbienie.

⁸³ Por. S. Grasso, *Luca*, dz. cyt., s. 101.

⁸⁴ Por. G. Rossé, *Il vangelo di Luca*, dz. cyt., s. 94. Maryja, chociaż miała wizję anioła zwiastującego Jej narodziny Zbawiciela, to jednak nie rozumiała wszystkiego od razu i w sposób całkowity. Jedynie powoli wraz z rozwojem wydarzeń dostrzegała ich wewnętrzną logikę. Por. S. Grasso, *Luca*, dz. cyt., s. 101.

⁸⁵ Por. tamże.

Universal meaning of Christ's birth (Lk 2: 1-20)

Summary

Luke places the birth of Jesus in the context of a national census in the whole Roman Empire. Thereby, Luke gives Christ's birth a universal meaning. The evangelist is not interested in exact factual data and its chronology. He has adjusted history to his own theological aims. He proves that the promised Messiah was born in Bethlehem according to the prophecy (Mi 5: 1). Jesus comes to this world in extreme simplicity and humility. His humility is in opposition to the Roman Emperor Cesar Augustus, who is considered to be a giver of peace and saviour, able to shake the whole Empire with just one decree. It is a paradox that the true Saviour who is at the same time the Messiah and the Lord, who gives a new beginning to human history and brings about the possibility of God's peace to all, should come to this world without publicity and far from the centre of the world. An event with a universal meaning does not reveal itself in splendour but among the extreme simplicity of everyday life. According to God's paradox the first to receive the joyful news are the poor. The pericope teaches us that the appropriate answers to a saving and universal God's intervention, visible in the Saviour's birth, are: astonishment, pondering in one's heart, praise and worship.